

Миљан Мојашевић

КО ЈЕ ПИСАЦ ПРВОГ ПРИЛОГА О „ИЛИРСКОЈ“ НАРОДНОЈ
ПОЕЗИЈИ И ОСМАНУ У КОТИНОМ ЛИСТУ *DAS AUSLAND*
(1828)

„Досад још нико ништа није на мени
изгубио.“ К. Ф. Нојман

У чувеном архиву Котине издавачке куће у Марбаху, на Некару, свакако су и за проучавање немачко-југословенских културних веза најзначајнији редакцијски примерци, јединствени уникати утицајних, дуговечних, необично систематски уређиваних Котиних листова *Allgemeine Zeitung* (1797—1898), *Morgenblatt* (1807—1865), и *Das Ausland* (1828—1893), у које су, поред махом непотписаних текстова, руком уписивана имена аутора ради исплате хонорара.¹

Прва два квартала, бројеви 1—183, првог годишта листа *Das Ausland*² немају рукописних прибележака, што значи да је тај део комплета ипак нестао, па су ова два квартала накнадно убачена.

У бројевима 86, 87. и 88, од 26, 27. и 28. марта те године, дакле у кварталу који је нестао из редакцијског примерка и у ком је морала бити забелешка о аутору, изишао је чланак *Illyrische Poesie*: о народној и дубровачкој поезији, углавном о Гундулићевом Осману. Испод наслова чланка су штампани иницијали: С. Ф. Н. Од њих се могло поћи за трагом аутора по рукописној картотеци сарадника, сачињеној на основу рукописних

¹ Информације о томе в. од писца овог чланка: *Котин архив и југословенска културна историја*, Стварање (Цетиње), XX, 1965, 1174 и д., пре штампано у књизи: *Немачко-југословенске културне везе*, Београд: ИЦС, 1974, 70—74.

² О њему, од писца овог чланка: *Културно-посредничка улога часописа Das Ausland између Немаца и Југословена (1828—1893)*, Зборник Филозофског факултета (Београд), III, 1955, стр. 421—517.

забележака у редакцијским комплетима. А било нам је стало да сазнамо ко је писац тог прилога: прво, што је то први прилог у том листу о Југословенима, и то у првом годишту; друго, што је текст значајан и по теми, за примање народне и дубровачке поезије, посебно *Османа*, код Немаца; треће, што је испало да се баш у вези с Гундулићевим *Османом* први пут пише о Пољацима у овом листу,³ судећи додуше по насловима претходних прилога, које смо проверавали пажљиво листајући, а не ослањајући се за њих на штампане Садржаје. Ко би уосталом могао на основу наслова *Илирска поезија* слутити да ће ту бити речи и о Пољацима! А уз *Османа*, разуме се, иду и Пољаци.

Крајем претходног, 18. века узалуд је тражио учени Швајцарац Јоханес фон Милер од ученог пријатеља Дубровчанина Ферића да му пошаље што из народне књижевности; сада, после Арнимове и Брентанове збирке немачких народних песама, после збирке немачких народних бајки браће Грим, после Талфјиних превода и Гетеових похвала српске народне поезије, ево и један непознат Немац, поред добро знаних и славних, пише о „илирској“ народној поезији и смешта је под исти наслов управо са дубровачком.

Тражећи у опсежној, рукописној картотеци сарадника листа *Das Ausland* под презименима која почињу словом N, јер је било природно претпоставити да су прва два иницијала обележавала име, нашли смо да иза иницијала C. F. N. стоји Carl Friedrich Neumann. Под тим именом стоје за годину 1828. и бројеви 86, 87 и 88. Дакле: ови у којима је чланак око кога трагамо. Та три броја стоје на његовом картону на првом месту. Значи да је Нојман њима и почео сарадњу у *Ausland*-у.⁴

Ко је Карл Фридрих Нојман и како је дошао на тему о „илирској поезији“?

У картотеци стоји: Neumann, Carl Friedrich, Prof. München, Orientalist, Historiker (1793—1870). А под тим именом године: 1828, 1829, 1837, 1838, 1839, 1840, 1841, 1843. и бројеви у којима су његови прилози. За 1828. годину је свега шест бројева с његовим прилозима, од чега три прва опадају на „илирску поезију“. Следећи Нојманов текст, иза овог „илирског“ је о друштве-

³ В. од писца овог чланка: *Cottas Blatt »Das Ausland« und die Polen. Die ersten fünf Jahrgänge (1828—1832)*, Germanika Wratislaviensia, Warszawa — Wroclaw, XXXIV, 1978, 147—161.

⁴ Претпоставку да она прва два квартала не потичу из редакцијског примерка потврдила ми је и др Доротеја Кун (Kuhn), тадашњи управник Котиног архива. Њено одлично познавање Архива и крајња предусретљивост били су и мени од велике помоћи. — Има у овом примерку и других празнина. — Од др Доротеје Кун сам сазнао да се редакцијски примерак *Allgemeine Zeitung* много употребљава, *Das Ausland* мало, чему се и она чуди. Ксерографисали би редакцијски комплет *Allgemeine Zeitung*, да га поштеде од претеране употребе, али се онда не би виделе многе рукописне забелешке, због којих се највише и траже редакцијски комплети ових Котиних листова.

ним и књижевним приликама у Француској.⁵ За 1829. стоје свега четири броја, од којих један о старој персијској легенди.⁶ За 1837. годину, када је код Коте изишла Караџићева књига *Montenegro und die Montenegriner*, те зато и годину која нас је интересовала као и 1828, има четрнаест бројева. Ни за једну другу годину нема толико Нојманових чланака у *Ausland*-у. Али ни ту нема више ниједног о „Илирима“, него су сви о — Кинезима. Излазе у наставцима његови *Chinesische Zustände*. Такође и у бројевима за 1838, у њих осам, опет о Кинезима: *Buchdruckerkunst in China und ihre Verbreitung in Europa*. О Кини су његови прилози и у наредним годинама, при крају о Кашмиру, о Кини и Јапану, уопште о Далеком Истоку. Скок од „Илира“, тог најближег „Истока“, преко једног прилога о Француској, ка Блиском Истоку, па одмах затим, и коначно, на Далеки Исток.⁷

На омоту у ком се у Котином архиву чувају Нојманова писма стоји забелешка: Neumann, Karl (Онамо Carl, овде Karl! — прим. М.) Friedrich, Orientalist und Historiker, Prof. München — Paris — London — Berlin gb. 1793 in Reichmannsdorf, gest. 3. 1870 in Berlin. Затим скраћенице: Mgl. Allg. Ztg., што значи да је сарађивао и у *Morgenblatt*-у и у *Allgemeine Zeitung*.

Да је Нојман ориенталист, историчар и професор у Минхену, то смо већ видели и по картотеци. А Париз, Лондон, Берлин треба да значе да су дописи од њега стизали и отуда. У свему их је двадесет три.

У писању Нојмановог првог имена има колебања: Carl или, млађи облик, Karl. То код дешифровања иницијала може да ствара тешкоће, али у овом случају их нема, јер то име потврђују и сви остали подаци.⁸

⁵ *Briefe über den geselligen und literarischen Zustand Frankreichs*, бр. 219 од 6. авг. 1828, уводник, стр. 873—5.

⁶ Бр. 189 од 17. јула 1829, стр. 792. Потписан прилог. Други, о кинеској драмској поезији, уводник, бр. 231, стр. 921—2, такође потписан, са наставком, на уводном месту, у бр. 233 од 21. авг. 1829, стр. 929—930. Крај, са пробом текстова у нем. преводу, у бр. 237, од 25. авг. 1829, стр. 946—8.

⁷ У пропратном писму од 24. дец. 1845, из Минхена, „поштованом пријатељу“ дру Колбу у Аугсбург, стоји: »Einliegende interessante Notizen werden Sie wohl bald in der Zeitung erscheinen lassen. Der Aufsatz *Ministerien* usw. ist eine wahre Bereicherung unserer Kenntniß des jetzigen Chinas. Die Welt weiß doch jetzt wie die chinesischen Minister heißen.« Значи ли то: да до тог његовог прилога свет стварно није знао „како се зову кинески министри“?

⁸ Karl му је облик имена и у *Allgemeine Deutsche Biographie*, XXIII (1886), 529—530. Чланак *Die chinesische Literatur in Europa*, у двоброју 223 и 224 од 10. и 11. авг. 1828, стр. 891—4, преко пет стубаца, потписао је пуним именом Carl Friedrich Neumann.

У опсежном чланку о Нојману, објављеном, поводом његове смрти, у *Додатку Општих новина*,⁹ који је написао, како показује рукописна забелешка у редакцијском примерку листа *Allgemeine Zeitung*, минхенски професор историје фон Корнелиус (von Cornelius), има, у обиљу биографских података, и сасвим дирљивих о невољама које је од раног детињства па до краја живота имавао „славни ориенталист и историчар, Карл (Karl) Фридрих Нојман, чије име је нераздвојно повезано са најстаријом и са најмлађом империјом (Reich) света, са Кином и Сједињеним Америчким Државама“. Сироче без мајке отерали су из очеве куће љута сиротиња безимене јеврејске породице и зла маћеха. Добри људи (Grotefend и Schlosser) помогли су му да се, после дугогодишњег потуцања, у току ког је похађао неке школе и сам учио модерне (енглески и француски) и старе језике, упише, врло касно (1817), и без матуре, на универзитет у Хајделбергу, где су га понела предавања из филологије код чувеног Кројцера (Creuzer), а из историје филозофије код још славнијег Хегела, и где је већ почела његова сарадња у научним часописима. Приликом чина његовог покрштавања, септембра 1818. у Минхену, које је опет било бежање у сношљивије прилике, кумовали су, опет захваљујући новостеченим везама, развијаним његовом превеликом преданошћу раду, баварска краљица Каролина (Karoline) и професор Минхенског универзитета Фридрих Тирш (Thiersch), код кога ће Нојман завршити студије филологије (1819). По њиховим именима је узео своја два имена — Карл Фридрих —, а презименом Neumann, тј. Новак, означено је да је чином покрштавања постао нов човек, neuer Mann. И раније презиме, Bamberger, тј. Бамбержанин, по баварском граду Бамбергу, из чије околине је потицао, узео је кад је први пут полазио из свог завичаја, јер баварски Јевреји још нису имали презимена. И датум рођења (28. дец. 1793) одредио је отприлике, јер су у синагогама уништавани и подаци о рођењу покрштених Јевреја. Заиста, све што човека легитимише, бар административно, било је сада на њему — ново. Као једину потпору коју је Нојман, у току читавог живота, имао од неке владе, и то врло скромну, помиње његов минхенски колега Корнелиус стипендију за једногодишњи студијски боравак у Гетингену после завршених студија (јесени 1819) у Минхену.¹⁰ После године дана проведене на универзитету у Гетингену постао је Нојман (1821) професор гимназије, и опет се потуцао, уз невоље које су му,

⁹ *Beilage zur Allgemeinen Zeitung*, бр. 111 од 21. априла 1870, стр. 1737—39, 1754—6. У бр. 111 је, поред осталог, и једна забелешка о територијалном захтеву црногорског кнеза упућеном Комисији за разграничење, у Скадру, под одредницом Konstantinopel, и вест о Талфјиној смрти. И Талфј и Нојман су умрли ове године.

¹⁰ *Beilage*, бр. 111, стр. 1737.

сада као слободоумном протестанту, приређивали конзервативни католички колеге, све док није и отпуштен из службе, 1825. г.

Са Котином издавачком кућом успоставио му је тада везу друг са универзитета у Гетингену — песник Хајрих Хајне. То је и време у које отприлике пада Нојманово поновно одлучно тражење пута из невоља. У тражењу тог пута, тих година, налазећи ослонац у Коти, наићи ће Нојман, успут, и на грађу о „илирској“ поезији. Вредном Нојману отвориле су странице својих листова као сталном сараднику и врло познате редакције (*Literarisches Conversationsblatt, Hermes*). По савету једног професора, који му је у то време ставио у изглед катедру на универзитету ако изучи јерменски језик, који, кажу, тада у Немачкој нико није знао, упутио се неуморни Нојман августа 1827, о свом оскудном руху и круху ка острву Сан Лазаро (*San Lazaro*), код Венеције, у мекхитаристички манастир. Изврсно примљен у манастиру, он је својим преданим студирањем освојио толико уважење да су га мекхитаристи примили у своју, Јерменску академију. Пролећа 1828. вратио се у Минхен „са комплетном јерменском библиотеком“ и ускоро отпутовао у Париз,¹¹ потом у Лондон, па, по сугестији једног руског научника, увек с неодољивом научничком радозналешћу, 1830. за Кину.

Услови под којима је учио кинески и куповао књиге, и за свој рачун и за рачун пруске владе, посебно су занимљиви. У Европу се вратио са дванаест хиљада књига 1831. године.

И у биографији овог не само савременика, него готово и вршњака Симе Милутиновића, помиње се куга, која је 1831. морила и по Берлину, када је Нојман тамо, по повратку из Азије, сређивао своје ствари мислећи да се најзад смири, кад добије професуру кинеског и јерменског језика и опште географије и етнологије на младом Берлинском универзитету. Испада да је ту професуру напросто купио за десет хиљада „кинеских, монголских и манџурских“ књига које је донео из Кине, уз друге збирке које је уступио. Његов колега и, очигледно, поштовалац и пријатељ, извештава да је био и одличан и омиљен предавач на Универзитету и имао огроман број слушалаца као предавач — први на минхенском универзитету — опште географије и етнологије, потом опште и новије националне историје и историје књижевности. Међу делима која му се истичу и хвале не видимо ничег што би, непосредно, упућивало на „илирски“ терен. У понављаним сударима са реакцијом, још једном је, и као професор универзитета, удаљен (1852) из службе, овог пута пензионисањем.¹² Тиме је наступио још интензивнији период његовог

¹¹ Ту сусрет »mit den berühmten Orientalisten Abel Remusat, Saint-Martin und Klaproth«.

¹² Бр. 112, стр. 1754.

и иначе интензивног научног рада. Касније (1863) напустиће Минхен и провести крај живота, до смрти (1870) у Берлину.¹³

Кад „илирским“ прилогом почиње да сарађује у *Ausland*-у, Нојману је отприлике тридесет пет година.

Почетком марта — колико можемо да прочитамо исправљану бројку: писмо је датирано 1-ог — 1828. године подсећа Нојман Коту, по свом повратку, из мекхитаристичког манастира, у Минхен, да му је послао из Венеције „6—10 чланака“ („6—10 Artikel“), „прилично исцрпних“, али да још не зна шта је било с њима, и додаје: да је донео с тог пута доста занимљивих ствари, од којих би неке биле за *Das Ausland*, али му се не шаљу редакцији тог листа, јер не жели да има посла са његовим уредником доктором Хермесом.¹⁴ Помиње још једног, али хвалебног сарадника,¹⁵ који се одаљио од *Ausland*-а због Хермеса, код кога му смета надувеност жутокљунца (рођеног 1800), па тим поводом жали Коту што мора да има посла с таквим људима. Намерава у августу за Париз и Лондон, па нуди сарадњу и тражи аконтацију.

У писму Коти датираном: „Лондон крајем марта 1830“ враћа се поново на прилоге које је слао из Венеције за *Allgemeine Zeitung*, али који нису штампани, па је тако изгубио и време и новац. Новац за скупи порто. У свему прецизан, жели свуда чисте рачуне. Завршава: „... es hat bis jetzt noch Niemand etwas an mir verloren.“ Превод ових речи је мото овог чланка.

Пошто су они чланци из Венеције били намењени за *Allgemeine Zeitung*, то претпостављамо да је чланак *Илирска поезија* послат тек по повратку у Минхен. Сигурно је да је Нојман до грађе за овај чланак дошао у време боравка у мекхитаристичком манастиру, а можда га је тамо и написао.

У повећем уводном пасусу, о Хомеру и народној поезији, о интернационалности епске грађе и традиције, те о јуначким песмама код Немаца и Словена као замени за писану историју, наводи Нојман и једну мисао из Форијеловог увода збирци ново-

¹³ Средњи чланак у *Allgemeine Deutsche Biographie*, XXIII, 529—530, уствари је резиме овог одличног чланка у *Beilage zur Allgemeine Zeitung*.

¹⁴ У писму од 3. марта, опет из Минхена, саопштава да је „тек“ тог дана добио Котино писмо од 24. фебруара, из ког је осетио да Кота не зна ништа о његовим „разним пошиљкама из Венеције“. Писмо има занимљивих података о Котиној спремности да помогне Нојману и, опет, о Нојмановој уздржљивости: да узме само онолико колико је сигуран да ће моћи да одужи својим дописима. Ту понавља: да је послао — овде наводи „8—10 чланака“ — прилоге из Венеције, за које очекује одговарајући хонорар и додаје да и с Брокхаусом већ годинама стоји у вези, али да прилоге није слао Брокхаусовој, него — Котиној издавачкој кући. Помиње и своје писмо од 1. марта. Значи, тачно смо прочитали исправљени датум. Сва су писма, наравно, готицом.

¹⁵ То је Dr Lindner, који, види се по његовом картону у картотеци сарадника, у то време заиста више не сарађује. Има прилоге у неколико првих бројева те године — њих пет — од 1. до 5. броја — и ништа више.

грчких народних песама.¹⁶ Нисмо сигурни да ли Нојман, осврћући се и на народну песму о Радославу, има у виду и песме из Качићеве збирке преведене у Хердеровој збирци народних песада (341).¹⁷ По ономе како пише о етимологији имена Дубровник могло би се закључити да зна бар нешто од тог језика; а по дивљењу с којим описује „овај прекрасни (wundervoll) град“ „окружен високим планинама, шумом и морем“, закључио би читалац да је Нојман бивао и тамо. Међутим не знамо ни за једно ни за друго. Све то служи основној представи о Дубровнику као „сасвим вероватној“ колевци „поезије словенских Илираца“. На гусларе и он примењује назив „барди“, и летимично и метафорично, и он понављајући одавно одомаћену грешку, насталу због погрешно схваћеног места у Тацитовој *Германији*. Али зато се наглашено означава Италија као школа песничких вештина њених прекоморских словенских суседа. Одмах иза уводног пасуса, који заузима готово цео први стубац, наставља се чланак о дубровачкој књижевности са њеним Петрарком (Џоре Држић), њеним Бокачом (Шисмундо Менчетић), њеним Тасом (Ђиво Франов Гундулић).¹⁸ Џору Држића (1461—1501) је омашком сврстао у 14. век, те га тако учинио Петраркиним, па тиме и Бокачовим савремеником. Прихватљивија му је претпоставка да су 13. и 14. певаће Османа уништили по налогу дубровачке власти, из њених прагматичних обзира према Турцима, него друга: да Гундулић та два певања није ни написао. Опет наилази текст по ком би читалац требало да има утисак као да Нојман „разуме бар нешто“ српскохрватског. „Ко разуме бар нешто илирског, тј. босанско-дубровачког језика, тај зна да је изванредно тешко преводити поетска дела овог језика на ма који други језик“. Не претпостављамо да то говори из властитог искуства. Наводећи италијански превод *Османа* из 1827. године,¹⁹ каже да је дело уложено „прво (zuerst)“ преко тог превода — што би требало да значи да га је читао и мимо њега, у оригиналу — и, упуштајући се у оцену италијанског превода: да се преводилац „прилично

¹⁶ О Форијелу и народној поезији, грчкој и српској, в. стандардну монографију: Miodrag Ibrovac, *Claude Fauriel et la fortune européenne des poésies populaires grecque et serbe*, Paris: Dedier 1966, 719, стр., 8°.

¹⁷ О томе поглавље *О Хердеровим преводима морлачких песама*, у књизи Милан Ђурчин, *Српска народна песма у немачкој књижевности*, Београд — Панчево 1987. То је превод Бранимира Живојиновића Ђурчинове бечке дисертације *Das serbische Volkslied in der deutschen Literatur*, Leipzig, 1905, с предговором Мирка Кривокапића.

¹⁸ У *Енциклопедији Југославије*, III, 635—6, стоји година Гундулићева рођења 1589, под знаком питања, а овде се наводи 8. јануар 1588 (стр. 347).

¹⁹ *Versione libera dell'Osmanide poema ilirico di Giovanni Francesco Gondoia, Patrizio di Ragusa*. Collo di lui vita scritta dal padre Francesco Maria Appendini delle scuole pie, Ragusa per Antonio Martechini 1827, 1 Bd. 8. В. о томе и од писца овог рада: *Југословенске теме и српска народна поезија у Котином Morgenblatt:у* (1807—1865), Београд, 1986, стр. 108—117 (Српска академија наука и уметности, Посебна издања, књ. DLXXII, Одељење језика и књижевности, књ. 33).

самовољно понашао према свом оригиналу“, што „часни човек признаје већ насловом свог рада“. Пре него што ће прећи на резимирање садржаја *Османа*, Нојман обећава за „један од наредних бројева неколико бележака о илирским песницима последња два столећа“ (348), што би ипак морало да значи да он располаже извесним знањем језика са ког намерава да „дословно верно“ преводи.²⁰

Трећи, завршни наставак прилога је, како му и поднаслов гласи, *Садржај Османа*. Стоји заправо: *Садржај Османиде (Inhalt der Osmanide, 350)*. Наслов *Османиде* преузет је из италијанског превода, који је наведен у претходном наставку.

„Песник почиње сјајним описом свога јунака“ — тим речима, одушевљено, почиње Нојманов текст о садржају *Османа*, три ступца. С публицистичком лакоћом и по мало и с барокним патосом обавештава Нојман о садржају дела које га је у целини понело. Србија је *Servien*, али српски је — *serbisch* (350). Песниково усхићење Сунчаничином лепотом пренело се и на епитоматора, Нојмана. Врхунац усхићења је у средишњем пасусу одломка, у опису похода пољског краља Владислава и Крунославиног доспевања у цариградски затвор. Сцену „двоструког неспоразума“ у затвору назива епитоматор „једним од најнежнијих и најдирљивијих описа који су икада написани на једном језику“ (350). Ако се над оваквим истицањем дирљивости (*rührend*), као битне категорије поетског, присећамо Гримоваг истицања дирљивости у песми о зидању Скадра,²¹ то нам епитоматорова понесеност наступом српске лепотице Сунчанице, намеће асоцијацију на опис „српске лепотице“ Милице у Гетеовом есеју.²² Ако, бар у време кад то пише, Нојман — он ипак има тада око три и по деценије живота за собом — вероватно не зна за одговарајуће Гетеове и Гримове чланке о српској народној поезији,²³ то ова његова казивања стоје у неком — свакако непосредно независном — складу са оним што онда запажају и други о српскохрватској народној поезији. Можемо бити сигурни да је овај садржај *Османа* дат на основу властитог читања дела, у италијанском пре-

²⁰ Помиње Нојман и рукописну збирку „илирских“ песама „у 22 ситно исписане освешнице формата осмине“ каноника Петра Вашића (348).

²¹ Уп. од писца овог чланка: „Зидање Скадра“ (*Покушај тумачења*). Зборник за славистику Матице српске, бр. 11 (1976), стр. 109—122.

²² *Serbische Lieder*, у: *Goethes Werke, Hamburger Ausgabe in 14 Bänden, Herausgegeben von Erich Trunz, Bd. XII, 322 и д.*, О томе: Јевто М. Миловић, *Goethe, seine Zeitgenossen und die serbokroatische Volkspoesie*, Leipzig: Harrassowitz 1941, стр. 97 и д. (Veröffentlichungen des Slavischen Instituts an der Friedrich-Wilhelms-Universität Berlin, herausgegeben von Max Vasmer, sv. 30).

²³ О томе од писца овог чланка: *Јосиф Грим и српска народна књижевност, Књижевноисторијске и поетолошке основе*. Београд 1983, 347 и д. (Српска академија наука и уметности, Посебна издања, књ. DLIII, Одељење језика и књижевности, књ. 34, уредник Мирослав Пантић).

воду, а да није парафразирање каквог већ готовог садржаја. Литерарна епитоматорова жица избија особито у опису Османовог краја: „Сахранили су га о поноћи, у апсолутној тишини; ниједне живе душе није било у његовој пратњи, и ниједно око није оплакивало жалосни крај овог човекољубивог владара правверних“ (351). Личи ово Вертеровом погребу. Опет: без непосредне зависности од Гетеа.

Из Нојмановог додатка писму (P. S.) Коти из Париза од 15. нов. 1828. види се да је Кота дао Нојману кредитно писмо марта те године. Значи: истог месеца кад је *Das Ausland* објавио прилог *Илирска поезија*, па Нојман узима са кредитног писма хонорар за прилоге које шаље Котиним публикацијама, као њихов дописник. Писмо Коти од 3. јануара 1829, још увек из Париза, почиње Нојман управо тим, али, што се суме и намене тиче, прецизним податком: како је Кота помогао његово „научно путовање у Париз“ кредитним писмом на суму од 1200 франака.

Задивљен оним што у Паризу може да научи на основу свог знања кинеског и јерменског, он не би хтео да сваштари и да се расипа, па моли и у новој години за ново кредитно писмо, у висини суме од претходне године. Има на уму општепознату чињеницу да Кота помаже многе књижевнике и научнике, а он ће слати прилоге, особито о Азији. Кота је удовољио и тој молби.²⁴ Са много захвалности према Коти, и очигледно с пуном одговорношћу према обавезама којих се прихватао, припрема се Нојман за пут на Далеки Исток.²⁵

Међу људима из круга блиских познаника помињу се у Нојмановим писмима Коти из овог времена: оснивач упоредне лингвистике Франц Боп, филозоф Шелинг, браћа Хумболт. Када буде у Берлину, писма му треба слати на Бопову адресу,²⁶ Шелинг је спреман да пише предговор Нојмановом преводу Чу-Це-ове *Филозофије природе* (*Tschu-tse, Naturphilosophie*),²⁷ Вилхелм Хумболт шаље Коти преко Нојмана „много поздрава“,²⁸ а о Александру Хумболту додаје Нојман неки податак сасвим приватне природе, којим преписка са Котом поприма и изван, и-

²⁴ Нојманово писмо од 18. фебруара 1829.

²⁵ Писма од 4. авг. и 13. нов. 1829.

²⁶ Писмо од 4. авг. 1829.

²⁷ Писмо од 29. дец. 1829, и писмо од 13. нов. 1829.

²⁸ »Humboldt läßt viemals grüßen«. Писмо од 13. нов. 1829.

наче неуобичајен тон фамилијарности. Реч је, тако треба схватити, о заједничким и знаменитим пријатељима.²⁹

Поред другог прилога о Југословенима, у првом годишћу *Ausland*-а, стоји у редакцијском примерку руком дописано: *Hermes*. То је др Хермес, један од тројице првих уредника (друга двојица су Kolb и Mebold), о ком је Нојман писао Коти с изричитом одбојношћу. А случај је хтео да баш они двојица дају у том листу прва — за годину 1828. и једина — два прилога о Јужнословенима, те да у библиографији прилога о Југословенима³⁰ стоји поред Нојмановог прилога баш — и само — Хермесов. Чак има неке сличности у почецима: Нојмановог врло опсежног и Хермесовог врло кратког прилога. Нојман почиње уопштено о народним песмама као почецима културе, а Хермес: о задатку историје да покаже како се идеја добра остваривала у животу разних народа.³¹

Десило се да је о истој теми, готово у исто време, изишао у *Morgenblatt*-у и Хермесов чланак.

Како то да се 18. марта појављује Хермесов чланак у *Morgenblatt*-у, а не у *Ausland*-у, чији је уредник; а Нојманов чланак ускоро затим, 26—28. марта, у *Ausland*-у, према чијем уреднику, Хермесу, Нојман, који не интригира, има онолике резерве?

На прво питање: да ли се неугодни др Хермес можда незгодно понео према Нојмановом чланку објављујући свој о истој теми, можемо да одговоримо само упоређујући оба чланка. Полазимо и од могућности да је Нојманов чланак стигао у редакцију *Ausland*-а пре давања Хермесовог чланка редакцији *Morgenblatt*-а. Редакције Котиних публикација су, да одмах напоменемо, имале велику самосталност. И узајамно, и у односу на самог Коту, и, коликогод су могле, на државе и полиције.

²⁹ »Al. Humboldt sagte mir, er werde Ihnen in Beziehung auf mich schreiben«. Нојман Коти 8. фебр. 1830, из Берлина. А из Лондона 22. фебр. 1830: »A. Humboldt meint und dies ist auch meine unmaßgebliche Ansicht«. У писму од 4. окт. 1839. обавештава Коту да је, по његовој жељи, послао Виденману на преглед рукопис свог рада *Rußland und die Tscherkesen*, за чију се даљу судбину сада интересује — Као два главна дела, међу многобројнима, истичу му двотомну *Geschichte des englischen Reichs in Asien* (1857) и тротомну *Geschichte der Vereinigten Staaten von Amerika* (1863—66). *Beilage zur Allgemeinen Zeitung*, бр. 12 за 1870, стр. 1755 и *Allgemeine Deutsche Biographie*, XXIII, 530. Писац чланка у *Beilage zur A. Z.*, Корнелиус (Cornelius), бележи да је кинески посланик био један од последњих посетилаца које је већ годинама болесни Нојман могао да прими, који месец пред смрт. У овом контексту, могу да се наметну и две асоцијације. Једна: да је и болесни Мао Це Тунг међу последњим посетиоцима имао немачке политичаре; друга, да је Хенри Кисинџер — уствари Хајнрих Кисинџер — Нојманов земљац из Баварске, такође Јеврејин по пореклу, постао чувен амерички дипломата и министар спољних послова. Сјојеврсни континуитети!

³⁰ Као у нап. 2, стр. 498.

³¹ О томе, од писца овог чланка: *За трагом Косовске легенде у Котиним публикацијама*, у штампаним у зборнику реферата са октобарског скупа о 600-годишњици Косовске битке, у Титограду 1989.

Хермесов чланак је потпуно независан од Нојмановог. И друкчије постављен. Није случајност што су обојица у исто време дошли на тему о *Османи*, јер је 1827. изишла италијанска обрада тог дела, штампаног, први пут, 1826. године;³² јер су обојица боравили у Венецији; јер су ове Котине публикације имале широко интересовање и за такве теме, особито *Das Ausland*. И јер је Кота помагао и једног и другог као успешне сараднике својих листова.

Да ли је могуће да је Хермесов чланак, ако је био готов у време приспећа Нојмановог чланка, дат у *Morgenblatt* да би се направило место Нојмановом чланку? Да ли је на то могло утицати и оно што пише Нојман Коти о Хермесу? Да се и Кота ипак умешао?

Више би нам било стало до одговора на питање: Зашто ни Хермес (непотписан), ни Нојман (потписан иницијалима) не објавише обећане прилоге о теми око Османа и остале дубровачке књижевности. Оно преведених стихова из *Османа* у Хермесовом чланку, и то преко италијанског, није могло бити разлог да Нојман накнадно не захвати много више отуда, како је најавио. Биће да су и једног и другог одвукли други послови, а не да су један другом стајали на путу. Или је Хермес одустао од намере да још пише о *Османи* и зато што је у међувремену изишао Нојманов чланак? У сваком случају: с овим чланцима смо на почетку примања *Османа* код Немаца: две године пошто је први пут штампан у оригиналу (1826), одн. одмах следеће (1828) године пошто је штампан (1827) у слободном италијанском преводу.

Нојман је постао познат, видесмо: чак славан оријенталист. А Хермес је био талентован новинар. Нојман, један од немачких светских путника-истраживача, који је високом ценом тврдог рада постигао много, упркос свакаким шиканирањима. А Хермес, један од публициста из великих издавачких кућа, који је плаћао високу цену своје необузданости.

Оба чланка се уклапају у хердеровске напоре око рехабилитације Словена у немачком јавном мњењу. Слободарски тон и једнога и другог није далеко од хтења тзв. младонемаца, који ће средином наредне деценије више заплашити немачке владе него што ће стварно револуционисати немачку књижевност. Ту су и везе са студија: Нојманова са Хајнрихом Хајнеом, Хермеса са Волфгангом Менцелом.

Као и *Хасанагиница* пола столећа раније, тако је сада и *Осман* ишао к Немцима прво преко италијанског превода. У доба *Хасанагинице* смо били Морлаци, а у доба *Османа* Илири. Оба пута у домету — ислама.

Има ли везе ово интересовање за Гундулићева *Османа* са интересовањем за српску народну поезију Караџићевих збирки?

³² В. напомену 19.

Код Хермеса је јасно да га има. Он објављује у *Morgenblatt*-у чланак о *Осману* марта месеца, а чланак о песми *Цар Лазар и царица Милица* у *Ausland*-у јула исте године. Чланак о дубровачкој, „илирској“ поезији, дакле, који месец раније од чланка о српској. И иначе се код Хермеса, и посредно, осећа непосреднија обавештеност о успешном наступу српске народне поезије у немачким преводима и приказима те деценије. Уклапа се у тај утисак и његово понављање и етичке и естетске одбране: да се народи који имају тако дивну и племениту поезију, као што су словенски, не могу сматрати варварским.

Посредно пак спада и иначе примање *Османа* код Немаца, наравно и код других народа, у историју примања српскохрватске народне поезије у страним, преводним књижевностима: оним деловима у њему који настају из Гундулићевих реминисценција на ту, народну поезију, на неко народно предање давно пре Вука. А колико је тога тек, и то сасвим непосредно, у *Горском вијенцу* и његова три немачка превода! После Вукових збирки.

И на крају овог чланчића неколико речи о њему самом.

Оптерећен је, тек на крају видим, и осећањем традиционалног нашег нехата за архиве и — осећањем — запостављености архивских истраживања у проучавању културних веза. Није био замишљен — а испаде у неку руку — као методска јединица из архивског рада с немачким документима, који су све неприступачнији и због тога што се готица више не учи ни у немачким школама.

Miljan Mojašević

WER IST DER VERFASSER DES ERSTEN ARTIKELS ÜBER DIE
»ILLYRISCHE« VOLKSDICHTUNG UND GUNDULICS OSMAN
IN COTTAS AUSLAND (1828)

Zusammenfassung

Anhand des sich im Cotta-Archiv in Marbach/N befindenden Materials wird festgestellt, daß sich hinter den Initialen C.F.N. Carl Friedrich Neumann, »der bekannte Orientalist und Historiker« (A.Z.), verbirgt, der den Informationen über die »illyrische«, d. h. serbokroatische Volksdichtung und dem ins Italienische frei übersetzten *Osman* während seines Aufenthaltes in Venedig und im Mechitaristenkloster begegnet sein soll. Die auch biographisch höchst merkwürdige Persönlichkeit, übrigens ein Studienfreund Heinrich Heines, der ihn an Cotta empfiehlt, ein ebenfalls zum Christentum übergetreter Jude und offensichtlich liberal Gesinnter, der später den berühmten Männern Franz Bopp, Schelling, den Brüdern Humboldt nahe gestanden hat, bezeigt große Hochachtung Johann Friedrich von Cotta und offene Abneigung einem der ersten Redakteure des *Auslands*, Dr Hermes, gegenüber. Es wird auch der Umstand beachtet, daß zu gleicher Zeit und zum gleichen Thema auch ein Artikel von Dr. Hermes in Cotta's *Morgenblatt* gedruckt wird. Das anfängliche deutsche Interesse für Gundulics Epos wird in Beziehung zu dem schon stark gewordenen Interesse für die serbokroatische Volksdichtung gebracht.

und von dem Titel eines Generalmajor zum
 Lieutenant befördert worden, bis er am 1. April 1878
 zum Major befördert wurde. Er ist verheiratet mit
 dem Baronin Marie, geb. v. Spreti, und hat drei
 Kinder: zwei Söhne und eine Tochter. Der jüngste
 Sohn ist Herr v. Spreti, Major im 1. Infanterie-Regiment.
 Der älteste Sohn ist Herr v. Spreti, Major im 1. Infanterie-Regiment.

Er ist Herr v. Spreti, Major im 1. Infanterie-Regiment
 und Herr v. Spreti, Major im 1. Infanterie-Regiment.
 Die Tochter ist Frau v. Spreti, geb. v. Spreti.
 Herr v. Spreti, Major im 1. Infanterie-Regiment,
 ist Herr v. Spreti, Major im 1. Infanterie-Regiment,
 und Herr v. Spreti, Major im 1. Infanterie-Regiment.
 Die Tochter ist Frau v. Spreti, geb. v. Spreti.

Gen. Lieut. v. Spreti

(Münster am 1. März 1878.)

4
 ad.

Gen. Lieut. v. Spreti

Herr v. Spreti, Major im 1. Infanterie-Regiment
 ist Herr v. Spreti, Major im 1. Infanterie-Regiment,
 und Herr v. Spreti, Major im 1. Infanterie-Regiment.
 Die Tochter ist Frau v. Spreti, geb. v. Spreti.
 Herr v. Spreti, Major im 1. Infanterie-Regiment,
 ist Herr v. Spreti, Major im 1. Infanterie-Regiment,
 und Herr v. Spreti, Major im 1. Infanterie-Regiment.
 Die Tochter ist Frau v. Spreti, geb. v. Spreti.

Herrn Baron von Cotta Hochwohlgebohren

Ich wieß wohl daß Ew. Hochwohlgeb. sehr beschäftigt sind und es wundert mich deshalb gar nicht daß Sie noch keine Zeit finden konnten mir auf mein erstes Schreiben zu antworten. Damit ich selbst aber nicht compromittirt werde, muß ich, Ew. Hochwohlgeb. nochmals bitten mich davon gefälligst zu benachrichtigen, ob Sie mit den Correspondenten, die ich für Sie engagirt habe, sich einlassen wollen oder nicht? Sie ersuchten mich bey meiner Abreise um diese Gefälligkeit und ich bestrebte mich Ihrem Wunsche zu willfahren. — Was mich selbst betrifft, so habe ich von Venedig 6—10 Artikel unter der Adresse »Th. Obermayer« und »Prof. Lebret« eingesendet, konnte aber bis dato noch nicht erfahren was daraus geworden ist. Diese theilweise ziemlich ausführliche(n) Artikel schlage ich auf f 250: — an und bin so frey diese Summe von Zwey Hundert funfzig Gulden auf Ew. Hochwohlgeb. dieser Tage anzuweisen. Ich habe viel interessante Sachen mitgebracht, wovon sich manche für das *Ausland* eignen würden, doch gestehe ich Ew. offen daß ich nicht gerne etwas mit dem Herausgeber Dr. Hermes zu thun habe; auch Dr. Lindner erklärte mir unumwunden daß er sich dieses Mannes wegen von dem *Ausland* zurückgezogen hat. Lindner ist ein ruhiger, bescheidener Mann und es ist eine Freude mit ihm zu thun zu haben, mit dem jungen, aufgeblasenen, Gecken ist aber nicht auszukommen, und Ew. Hochwohlgebohren sind wahrlich zu bedauern so viel mit Leuten dieser Art zu thun haben zu müssen.

Wie ich Ew. meldete, so reise ich im April nach Paris und London und würde gerne Aufträge von Ihnen annehmen. Würden Ew. zu einem Vorschuß auf künftige literarische Arbeiten, wofür ich Ew. in meinem vorigen Schreiben gebeten habe, sich verstehen, so würden Sie sehr erfreuen.

Ew. Hochwohlgebohren
Ergebensten Diener
Neumann Prof.
Färbergraben 1032.

München am 1. März 1828.

N. Schr. Herr Prof. meldete, so reise ich im April nach Paris und London und treffenden Redaktionen abgesendet. Im Gegentheil sagt mir aber Prof. Horn, er habe Nichts erhalten und ich habe doch zweimal Sachen für ihn geschickt.

Благородном господину барону фон Коти

Знам да је Ваше Благородство веома заузето, па се стога ни мало не чудим што још нисте нашли времена да ми одговорите на моје прво писмо. Али да се ја лично не бих компромитовао, морам још једном замолити Ваше Благородство да ме љубазно обавестите о томе да ли хоћете сарадњу дописника које сам за Вас ангажовао или нећете. Ви сте ме приликом мог поласка замолили за ову услугу, и ја сам се потрудио да удовољим Вашој жељи. — Што се мене лично тиче, послао сам из Венеције 6—10 чланака на адресе »Th. Obermayer« и »Prof. Lebret«, али досад не могах сазнати шта је с њима било. Ове, делимично доста исцрпне чланке ценим на 250 ф. и дозвољавам себи слободу да ову суму од двеста педесет гулдена зарачунам Вашем Благородству. Донео сам много занимљивих ствари, од којих би неке биле подесне за *Ausland*, али Вам ипак отворено признајем да не бих волео да имам посла с уредником др Хермесом; и др Линднер ми је неувијено рекао да се због тог човека повукао од *Ausland*-а. Линднер је миран, скроман човек, и задовољство је радити с њим, а са младим, надувеним уображенком не може човек изаћи на крај, и Ваше Благородство је збиља за жаљење што мора да има толико посла с људима те врсте.

Као што сам Вам јавио, путујем априла у Париз и Лондон, и радо бих прихватио Ваше налоге. Ако бисте пристали на један аванс за будуће литерарне радове, за шта сам Вас молио у свом прошлом писму, веома бисте обрадовали

Вашег Благородства
оданог слугу
Нојмана Проф.
Färbengraben 1032.

Минхен, 1. марта 1828.

П.С. Пише ми госп. проф. Лебре да је све моје чланке послао дотичним редакцијама. Али проф. Хорн ми, напротив, каже да ништа није примио, а ја ипак послао за њега две пошиљке.

Насловна страна *Ausland*-а с почетком чланка *Илирска поезија*

Das Russland.

Ein Tagblatt

für Kunde des geistigen und sittlichen Lebens der Völker,
mit besonderer Rücksicht auf verwandte Erscheinungen in Deutschland.

Num. 86.

26 März 1828.

Илирска Поезија.

Von G. F. N.

Lieder, welche die Thaten der Vorfahren preisen und verherrlichen, sie den nachkommenden Geschlechtern zum Vorbild und zur Nachahmung hinstellen, sind die ersten Anfänge aller Kultur, und halten in ihrem Innern, wie in einem Embryo, alle Keime der Kunst und Wissenschaft verschlossen. Ohne es selbst zu wissen, haben deshalb mit Recht die faszinirten Grammatiker und Rhetoren der späteren Jahrhunderte Griechenlands, den Ahnvater Homer zum Ahnherrn aller der vielzweigigen Künste und Wissenschaften gemacht, die das großgewordene Hellas erzeugt hat. Keine Nation, außer dem glücklichen Griechenland, hat einen Meister aufzuweisen, der, an den Pforten stehend, wo die mythische Geschichte von der Historie sich trennt, mit Einsicht den vorhandenen Stoff gesammelt, mit gigantischer Kraft ihn beherrscht und bearbeitet hätte, — bei allen Nationen aber finden sich ähnliche historisch-mythische Heldenslieder, bei allen Nationen findet sich der Stoff zu einer Ilias und Odyssee. Bei den Deutschen wie bei den Slaven vertreten Heldenslieder die Stelle der Annalen; die einzelnen Gesänge, die sich von diesen poetischen Jahrbüchern der Nationen in Illyrien erhalten haben, denen vielleicht eben soviel Wahrscheinlichkeit zuzutrauen ist, als z. B. den Annalen des alten Ennius, sind als Epikoden oder Fragmente einer großen Heldengeschichte der Slaven zu betrachten. „Eine solche Sammlung, wenn sie vollständig wäre,“ bemerkt mit Recht Saurieil in der Einleitung zu seinen *Chants populaires de la Grèce moderne*, „würde zugleich die wahrhafte Geschichte der Nation und das treueste Gemälde der Einwohner eines Landes liefern.“ Die *Popiwale*, — so werden diese Lieder slavisch genannt, — besingen bald die ruhmlose That *Eialo's*, der den Thron seines Vaters *Radoslav* an sich reißt, bald das liebende Weib, das als Jantitschar verkleidet ihren Mann aus türkischer Gefangenschaft befreit; sie verkünden den Tod eines Kriegers, der unwissend seinen Bruder erschlägt und ein Opfer der Verzweiflung wird; allen kommenden Geschlechtern zur Schmach stellen sie den König *Bobino* hin, der seine Weitten mordet, seinem Weibe zu Gefallen.

Nachdem, gegen das Jahr 656 aus dem Trümmern der Stadt Epidaurus entflohen, wird slavisch Dubrovnik genannt, von Dubrowa oder Dubrawa, welches einen Wald

bedeutet. In dieser wundervollen, von hohen Gebirgen, von Wald und Meer umschlossenen Stadt ward höchst wahrscheinlich die Poesie der slavischen Illyrier geboren, und hier ward sie, was wir mit historischen Zeugnissen belegen können, von *Georgio Darcih*, von *Drazio Mascibradih* und *Francesco Conbola* in der Folgezeit groß gezogen. Schon gegen das Jahr 1000 unserer Zeitrechnung war ein slavischer Fürst den Magyaren vorzüglich befreundet gewesen, weil sie durch ihre Gesänge die Thaten und Denkwürdigkeiten des slavischen Volkes und seiner Fürsten unsterblich machen; selbst die Namen zweier Warben, slavisch *Gusbari* genannt, haben sich aus dieser dunkeln Periode des Mittelalters erhalten: *Scisco* und *Giore* heißen sie in den Sagen der Nation.

Die Illyrier konnten es so wenig wie die übrigen slavischen Stämme zu einer selbstständigen, aus dem eigenen Boden hervorgegangenen Cultur bringen; die Nation ward nicht, wie dies bei den Griechen der Fall war, an den historischen Liedern aufgezo-gen; diese entfalteten sich nicht in mannigfache, selbst wiederum Blüthen und Früchte tragende Aeste und Zweige der Kunst und Wissenschaft, — sie blieben starr und unfruchtbar: es bedurfte hier, wie in dem ganzen übrigen Europa, des belebenden Odems von Griechenland nach Rom, um die Nation einer höhern Bildung entgegen zu führen. Wie aus dem ferneren Deutschland, so strömten im vierzehnten und fünfzehnten Jahrhundert auch aus dem nahen Illyrien die Jünglinge auf die Hochschulen Italiens, wurden hier mit den Schülern des Ritterthums und mit den großen Schriftstellern, deren sich damals schon Italien erfreute, bekannt, und kehrten voll von neuem Wissen und neuen Ansichten in ihr Vaterland zurück. Die großen Geister Italiens nahmen sie in ihren poetischen und prosaischen Arbeiten sich zum Muster, und freizügig nannte man auch alsbald diesen einen illyrischen *Petrarca*, jenen einen *Boccaccio*. Die heutigen Illyrier aber kümern sich wenig um diese Lobeserhebungen ihrer in Uebertreibungen sich gefallenden Vorfahren, und betrachten das fünfzehnte Jahrhundert, worin diese *Petrarca* und *Boccaccio* geblüht haben, nur als die Kindheit ihrer Literatur und Poesie. *Georgio Darcih*, der sogenannte *Petrarca* Illyriens, gehört dem vierzehnten Jahrhundert an, und wird von den Neuern als der Vater der illyrischen Dichtkunst verehrt; er schrieb ein Nationaldrama, ein Gedicht über die Keuschheit, und unzählige Sonette. Er ward das Musterbild vieler nachfolgenden Dichter im fünfzehnten und sechzehnten Jahrhundert, eines *Maurus Petrarni*, *Nice-*

